

БОРИС
Оксана

**ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНІ НОВАЦІЇ НА
СТОРИНКАХ ЧАСОПИСУ
«УКРАЇНСЬКА ХАТА»**

*Світлій пам'яті Миколи Євшана,
«...що в осени, 23 листопада 1919 року
вмер у Вінниці від тифу, 32 літ з роду,
як лицар української революції»
(Богацький Павло «Українська Хата») [1, с. 37].*

Анотація. У статті проаналізовано широкий спектр літературно-критичних жанрів, репрезентованих у часописі «Українська Хата». Ключовим при цьому є висвітлення специфіки жанрової дифузії, що проявляється через процеси деканонізації, взаємопроникнення та взаємоперетікання жанрів.

Ключові слова: жанр, жанрова дифузія, літературна критика, «Українська Хата».

Abstract. Wide list of literary critical genres represented in magazine «Ukrainska Khata» is analysed in the article. The key task is to show peculiarity of genres diffusion, which appears through the processes of rubbing out rules, interpenetration and interflowing of genres.

Keywords: genres, genres diffusion, literary criticism, «Ukrainska Khata».

На початку ХХ століття українське суспільство й українське літературне середовище опинилося на роздоріжжі. У вирі революційних і воєнних подій нація, як і культура, була загрожена втратою духовних орієнтирів, розгубленістю і зневірою й потребувала сильних особистостей, вождів, які могли б сконсолідувати її, повести в боротьбі. Тому не випадково молоде покоління українських письменників під впливом новітніх течій європейських літератур переймало модерні тенденції, етичні та естетичні пошуки, пов'язані з іменами Фрідріха Ніцше, Генріка Ібсена, Моріса Метерлінка, Анатолія Франса, Шарля Бодлера та інших. У цьому оновленні літературного процесу письменники старшого покоління (згуртовані головно часописом «Рада») вбачали небезпеку втрати національної ідентичності і власних авторитетних позицій. Так чи не вперше в українській літературі розгорілася гостра дискусія щодо оновлення її змісту і форми й розгорнулася конкуренція літературних угруповань у боротьбі за читача.

Павло Богацький (видавець і редактор часопису «Українська Хата») у своїх спогадах писав: «У випадку з нами були на перешкоді не лише матеріальні

мотиви, але й наша ідеологічна розбіжність, двох груп, двох світоглядів українських, т. зв. українофілів і українців, що перейшли революційну школу і практику. А це саме було тим, що давало нашим противникам в руки «не мир, а меч»... А коли так, то й нас вони примушували за всяку ціну озброюватись» [1, с. 10].

Досить глибоко досліджували різні аспекти дискурсу українського модернізму В'ячеслав Брюховецький, Василь Будний, Роман Гром'як, Тамара Гундорова, Микола Ільницький, Наталя Кучма, Соломія Павличко й інші вчені.

Метою нашої студії є спроба окреслити ще одну перспективу для подальших досліджень літературно-критичного дискурсу початку ХХ століття, що формувався під потужним впливом ідеології неоромантичного індивідуалізму у світоглядно-філософських і художньо-естетичних поглядах критиків, які витворювали атмосферу українського модернізму, – Миколи Євшана, М. Сріблянського й інших авторів часопису «Українська Хата». Науковий аналіз жанрової своєрідності літературної критики доби Модерну дозволяє концептуально розкрити мистецтво слова, яке є одним зі способів долання всіх форм провінційності і можливістю відкритися світові, що сьогодні особливо актуально.

Хоча ще й досі науковці не дійшли до єдиного тлумачення понять «літературна критика» і «публіцистика», на прикладі публікацій часопису «Українська Хата» переконуємося, що ці явища взаємодіють і доповнюють одне одного. Особливо яскраво ілюструє такий симбіоз широкий спектр літературно-критичних жанрів на сторінках «Української Хати» у доробку вже згаданих Миколи Євшана, М. Сріблянського, а також в поодиноких літературно-критичних студіях Гната Хоткевича, Григорія Чупринки, Івана Липи, Павла Богацького, Ол. Ковалевського, Михайла Могилянського.

Роман Гром'як у праці «Історія української літературної критики» стверджував, що надзвичайне різноманіття жанрів пов'язане з їх унікальним трансформаційним потенціалом. Основні чинники, які впливають на творення

жанрів, – предмет естетичного судження; ставлення критика до предмета оцінювання; орієнтація критика на адресата [4, с. 12].

Вже з перших випусків «Української Хати» літературно-критична думка на її сторінках була зосереджена на переосмисленні позитивістських доктрин, що проявлялося не лише у змісті, а й у формі публікацій. Ідеться про «авантюрне» експериментування з літературно-критичними жанрами, руйнування меж самої критики для випробування її можливостей.

Удосконалюючи методи дослідження під психологічним, біографічним, творчим і науковим кутом, хатяни об'єктом досліджень обрали індивідуальність митця, його внутрішній світ і процес творчості в атмосфері, коли *«...виявляється неминуча потреба іншої естетичної культури для творчості, культури, яка вивела б нас знов на свіже повітря, дала нам знов здоров'я душі»* [6, с. 13].

Микола Євшан у програмній статті «Суспільний і артистичний елемент у творчості» визначав мету критики як визначення «ідеального ладу» для творення і смакування літературними творами [5, с. 86]. Тонко відчуваючи нові віяння, пов'язані зі зближенням мистецтв і досвідом модерної філософії, дослідник акцентував увагу на емоціях, думках, переживаннях, що нуртують у свідомості людини-творця в процесі творчого пошуку: *«Дійсно правдива, жива творчість – це завжди початок, а не кінець, вічна боротьба, шукання, зріст енергії в образах та видіннях, вічне стремління тільки до пункту рівноваги. А зовсім не формула, не догма, не відповідь»* [6, с. 19]. Цю відповідь читач має шукати сам, а критик може лише підказати факти, про які б читач сам не здогадався.

Попередня позитивістична традиція схиляла до подання літературно-критичних досліджень за певною схемою, у строгій хронологічній послідовності. Нагадуючи закостенілі формули, подібні публікації мали спрощений характер і були зорієнтовані на читача, вихованого у душі позитивістичного скепсису, який не довіряв жодним інтерпретаціям, а цікавився лише фактами. Це зумовлювало схильність до читання про твори, а не самих творів.

Характерною рисою студій Євшана-критика є есеїстичність (фр. *essai* – спроба). Такий інструмент дозволяв витворювати естетико-інтелектуальний продукт, цікавий не лише для дослідників літератури, але й спрямований на виховання «нового читача», який «...*різьбить свою душу, плекає свої почування, витончує свій смак до всього гарного, доброго і правдивого...*» [6, с. 15]. А вважаючи критика лише одним із читачів, дослідник усе ж наголошував на його обов'язкові: «...*до кінця розуміти чужу душу, бачити не тільки те, що написано і видруковано, але й те, що поза ним тільки починається...*» [6, с. 24].

Саме тому *літературно-критичні портрети* Миколи Євшана не мають чіткої хронологічної послідовності, а нагадують короткі портретні штрихи із найважливішими рисами творчості письменників («Стефан Ковалів»), глибокі дослідження поєднують портретну характеристику з рецензією та есеєм («Тарас Шевченко», «Іван Франко», «Михайло Яцків»), містять елементи проблемної статті, статті-памфлету і фейлетону («Петро Карманський», «Василь Пачовський»).

Адресуючи свої *рецензії* і авторам художніх творів, і читачам, дослідник випробував увесь спектр цього жанру – від короткої рецензії-відгуку до проблемної рецензії-статті. Намагання миттєво реагувати на щойно опубліковані твори спонукали Євшана до написання рецензій-відгуків («Спиридон Черкасенко. Хвилини. Збірка поезій»). Оригінальні різновиди, у яких виявився непересічний талант критика – вільні за композицією і стилем рецензії-замітки, репліки, гостро публіцистичні рецензії-памфлети і фейлетони («Франц Коковський. Сердечні струни. Поезії»; «Богдан Лепкий. Поезіє, розрадо одинока» тощо). Особистісне ставлення дослідника до предмета своїх суджень виявляє начеркова рецензія-есе «Тіні забутих предків». У проблемній рецензії-статті «З приводу книжки Миколи Вороного. – На долах нашого культурного життя» детально проаналізовано видання, а у висновку передбачено майбутню дискусію.

Вдале поєднання елементів рецензії, есею, статті-фейлетону та памфлету, проблемної статті, дозволило молодому дослідникові розширити рамки *літературно-критичного огляду*, описово-інформативні дослідження змінити на

етюди з гостро полемічною інтригою, як от «Куди ми прийшли?». Дотримуючись жанрового і хронологічного принципу, Микола Євшан усе ж уникав якоїсь певної схематичності у побудові огляду («Дещо про українське письменство в Галичині за 1908 рік», «Куди ми прийшли?») і не вдавався до переказування зображуваної події, провокуючи читача самостійно знайомитися з новими творами і цікавитися подіями літературного життя.

Зауважусьмо, що у публікаціях критика нема чіткої межі і поміж різновидами одного й того ж жанру – *теоретична стаття і проблемна розвідка*. Окрім того, вони доповнені елементами й інших літературно-критичних жанрів: рецензії, портрету, огляду, критичної полеміки («Козаччина в українській поезії» містить чіткі ознаки оглядової статті, «Поезія безсилля» – теоретична стаття з фейлетонічним забарвленням, «Плач над упадком літератури» – проблемна стаття, «Суспільний і артистичний елемент у творчості» – теоретична стаття з нотками полеміки).

Євшанові «тексти про тексти» відображали його пошук відповідних форм презентування не тільки новинок української літератури, а й досліджень творчості представників інших слов'янських і західноєвропейських літератур («Лев Толстой», «Марія Конопніцька», «Ярослав Верхліцький», «Фрідріх Шпільгаген», «Микола Ленав», «Редьярд Кіплінг», «Фредерік Містраль»). Таким чином критик формував для учасників літературного процесу – автора, критика, читача – своєрідну мапу нових мистецьких вершин, *«...щоби, заходячи в тісніші зносини з чужими літературами, не затрачувати оригінальних прикмет своєї...»* [6, с. 312].

Отже, найхарактернішою рисою літературно-критичного доробку Миколи Євшана є есеїстичність з елементами символізму, а його манера письма має виразне публіцистичне забарвлення.

Позаяк постійна мінливість і пульсування літератури вимагали швидкого реагування літературної критики, практика спонукала до пошуку нових форм і методів дослідження літературного процесу. Молодий дослідник, безперервно

експериментуючи з жанрами і стилями, урізноманітнив і збагатив можливості багатогранного висвітлення літературного явища.

Для модерної літературознавчої науки новаторські пошуки Євшана були надзвичайно цінними. Він збурював літературне життя. Емоційність й інформаційна насиченість його публікацій сприяли інтелектуальному зростанню молодого покоління митців, розширювали кругозір читачів і підвищували популярність часопису «Українська Хата».

Критик вважав, що література мусить виховувати читача і формувати діалог із автором, стимулюючи позбуватися провінційності, бо попри акцентування на естетиці, в «Українській Хаті» йшлося насамперед про розвиток національної літератури і консолідацію нації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Богацький П. «Українська хата». Українська Хата. Київ, 1909–1914. Спогади / упоряд. С. Зеркаль; Бібліотека «Українського громадського слова». Нью-Йорк : Українська Громада ім. М. Шаповала в Новім Йорку, 1955. Ч. 2. С. 1–35.
2. Бужинська А. Культурологічний поворот теорії. Теорія літератури в Польщі : антологія текстів. Друга половина XX – початок XXI ст. / упоряд. Б. Бакули; за заг. ред. В. Моренця; пер. з польськ. С. Яковенка. Київ : Києво-Могилянська академія, 2008. С. 429 – 467.
3. Будний В. Між ідеєю і формою (Імпресіоністична критика доби українського модерну). Вісник Львівського університету : Сер. Філологічна. 2004. Виш. 35. С. 94–106.
4. Гром'як Р. Історія української літературної критики (від початків до кінця XIX століття) : посіб. для студ. гуманіт. ф-тів вищ. навч. закл. Тернопіль, 1999. 224 с.
5. Еліот Т. С. Функція літературної критики. Слово. Знак. Дискурс : антологія світової літ.-крит. думки XX ст. / за ред. М. Зубрицької. Львів : Літопис, 1996. С. 86–94.

6. Євшан М. Критика. Літературознавство. Естетика / упор. Наталя Шумило. Київ : Основи, 1998. 658с.
7. Копистянська Н. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства : монографія. Львів : ПАІС, 2005. 368 с.
8. Література. Теорія. Методологія / пер. з польськ. С. Яковенка; упорядкув. і наук. ред. Д. Уліцької. 2-ге вид. Київ : Києво-Могилянська академія, 2008. 543 с.
9. Сендика Р. Про культурологічну теорію жанру. Теорія літератури в Польщі : антологія текстів. Друга половина ХХ – початок ХХІ ст. / упоряд. Б. Бакули; за заг. ред. В. Моренця; пер. з польськ. С. Яковенка. Київ : Києво-Могилянська академія, 2008. С. 467 – 490.
10. Українська Хата : літ.-наук.-громадськ. і економічн. ілюстр. місячн. 1909. Річн. 1. 7, 8.
11. Українська Хата : літ.-наук.-громадськ. і економічн. ілюстр. місячн. 1910. Річн. 2. 9, 10.
12. Українська Хата : літ.-наук.-громадськ. і економічн. ілюстр. місячн. 1911. Річн. 3. № 1–4, 5, 6.
13. Українська Хата : літ.-наук.-громадськ. і економічн. ілюстр. місячн. 1911. Річн. 3. № 7/8, 9, 10, 11/12.
14. Українська Хата : літ.-наук.-громадськ. і економічн. ілюстр. місячн. 1912. Річн. 4. № 1–6. 12, 13.
15. Українська Хата : літ.-наук.-громадськ. і економічн. ілюстр. місячн. 1912. Річн. 4. № 7/8, 9/10, 11/12.
16. Українська Хата : літ.-наук.-громадськ. і економічн. ілюстр. місячн. 1913. Річн. 5. № 1–6. 12, 13.
17. Українська Хата : літ.-наук.-громадськ. і економічн. ілюстр. місячн. 1913. Річн. 5. № 7/8–12. 5, 6.
18. Українська Хата : літ.-наук.-громадськ. і економічн. ілюстр. місячн. 1914. Річн. 6. № 1–6. 8, 9.

Борис Оксана Ярославівна – здобувач кафедри теорії літератури та порівняльного літературознавства Львівського національного університету імені Івана Франка.